

Антоніна Токарська

Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету “Львівська політехніка”,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-7569-1684>
yu.korneliuk@i.ua
79008, м. Львів, вул. Князя Романа 1/3

ЯК ДОСЯГТИ ДОСКОНАЛОСТІ В КОМУНІКАЦІЇ: ДО ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

<http://doi.org/10.23939/law2020.25.077>

© Токарська А., 2020

Стаття репрезентує законодавчі проекти змін щодо Закону про друковані засоби масової інформації, зокрема Закону про медіа і закону про дезінформацію. Схарактеризовано особливості сучасного етапу комунікації і функціонування в ній інформації та маніпулювання нею з метою ворожого впливу на правосвідомість комунікантів. Вказано на шкідливі наслідки гібридної інформаційної війни. Висловлені окремі думки щодо положень обговорюваних законопроектів.

Ключові слова: законодавчий проект, медіа, дезінформація, маніпулювання інформацією, спотворення інформації, громадська думка.

Постановка проблеми. Інформаційна сфера на нинішньому етапі розвитку увійшла у чи не найбільш гострий період свого розвитку. Інформація символізує не лише позитивні комунікативні зміни, а й несе нові загрози, подолання яких є правовим пріоритетом держави і суспільства. Причини цього явища доволі часто обговорюють громадські діячі, науковці, журналісти. Однак поки що констатуємо незначний поступ у пошуку конструктивізму, який мав би сприяти розв’язанню назрілих проблем цієї галузі. Непростота їх полягає в тому, що спостерігається загальносвітовий прискорений процес творення інформації, її поширення, використання та засвоєння. Скоротився час її функціонування – правдива і неправдива інформація у своєму змаганні шукає “свою” аудиторію з метою формування передбачувано очікуваної громадської думки. При такій мотивації визрівають все нові й нові технології творення інформаційного продукту. Споживач інформації не встигає оволодівати новітніми прийомами розрізнення правдивої інформації від дезінформації, як тут же визрівають несподівані способи впливу на людську свідомість. Фактично, це є метою спрограмованої гібридної війни, тими, хто хоче володіти світом. Подолання її – найскладніше завдання сучасності.

Поки що будь-яка заборона певних дезінформаційних каналів трансформується у все нові ботоферми, медіахолдинги, громадські інституції, державні відомства, від імені яких створюються контенти.

Аналіз дослідження проблеми. Формування інформаційного суспільства є теоретичною основою та інструментом зміни свідомості на нові фундаментальні соціальні цінності. Суспільство постійно прагне до культури формування інформаційних потреб, інформаційних технологій, інформаційної діяльності, належних правовідносин тощо. З'являється новітня інформаційна культура, так звана "е-культура" – культура суспільства, в якому розвиваються інформаційні технології високого взірця.

До дослідницьких сучасних джерел окресленої проблематики відносимо праці І. Арістової, О. Баранова, К. Белякова, Х. Бехруза, Ю. Габермаса, О. Дзьобана, Н. Кушакової-Костицької, Є. Магди, К. Музичук, С. Онопрієнко, М. Поповича, І. Шопіної та ін. Однак про нові законопроекти поки що жодних думок учених не висловлено, що для юридичної науки не допустимо. Реакції на пропонувані нововведення мають формуватися "на випередження", а не тоді, коли вже закон набирає чинності.

Мета статті – сформулювати параметри законодавчих ініціатив, які можуть бути скеровані на подолання наслідків гібридної війни та її засобів з метою дезінформування і зміни громадської думки в населення.

Виклад основного матеріалу. Кожна сутнісна інформаційна зміна в соціумі спричиняє розвиток суспільної комунікації, а це веде до появи новітніх суспільних форм буття. Відтак змінюється правова система, а отже, правосвідомість і правова культура.

Інформація – це потужний засіб розвитку суспільних відносин для побудови держави, заснованої на принципах толерування інформаційних прав і свобод людини і громадянина, демократичних взаємин суб'єктів інформаційних правовідносин в їх взаємодії, пріоритетності інноваційного компоненту у медійному розвитку держави.

Громадська думка активно функціонує в соціальному житті. Суб'єкти права висловлюються з найгостріших проблем, результати яких публікуються у пресі і транслуються електронними засобами масової інформації. На цьому етапі у порівнянні з іншими країнами пострадянського штибу наша держава наділена ознаками демократії. Хоча тут же зауважуємо, що ситуація з медіа і свободою слова починає різко змінюватися.

Громадська думка віддзеркалює реальний стан суспільної свідомості, інтереси і настрої різних соціальних груп суспільства. Вона (думка) позиціонує стан суспільної свідомості у цей критичний відрізок часу. Зміст громадської думки відображає пізнання складних суспільних процесів, оцінок з позицій інтересів соціальної групи та народу в цілому. Знаючи таку закономірність, пропагандисти працюють над тим, як впливати на громадську думку і скеровувати її в заплановане русло.

Відтак виникають нові деформації правосвідомості. Світ поділився на "чорне" і "біле". "Віртуальний світ" негативного змісту впливає насамперед на незрілу свідомість, яка перебуває під прицілом ворожих сил. Це негативно позначається на правовій активності та світогляді людей. У зв'язку з цим у нинішній час активізації трендів фейкування. Увага до проекту закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації", презентований громадськості як порівняльна таблиця та Концепція.

Потреба розвитку критичного мислення громадян та протистояння пропаганді, вміння самому творити безпечні комунікації гостро відчутна в державі. Таким є реальний шлях для побудови національної та особистої безпеки через посилення базового рівня розвитку інформаційних знань, умінь та навичок.

Нейтралізування наслідків інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на зниження авторитету органів державної влади України, ЗС України та інших військових формувань, дестабілізування суспільно-політичних процесів у державі, спричиняє застосування "випереджувальної

стратегії протидії деструктивній пропаганді”. Йдеться про розвиток інформаційних знань, вмінь та навичок до вимог, доповнення компетенції Міністерства інформаційної політики України повноваженням щоквартально оприлюднювати звіти щодо впливу ЗМІ та соціальних мереж на суспільну свідомість; удосконалення адміністративної відповідальності за порушення права на інформацію (ст. 212-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Активізована Верховною Радою робота щодо оновлення інформаційного законодавства – потрібна і своєчасна. Йдеться про закон про дезінформацію.

Закон про дезінформацію має запобігати маніпуляції через традиційні ЗМІ і нові медіа. Однак ефективно побороти гібридні загрози повинні фахівці національної безпеки. Це не має бути Міністерство культури, молоді та спорту.

З іншого боку, спецслужби не повинні займатися цензурою. “Органи державної безпеки мали б захистити український медійний простір від гібридних атак, “стоячи на дверях”, як влучно висловився медіаексперт та колишній медіаменеджер Олексій Мустафін. Засоби масової інформації та загалом медіаполе дійсно мають бути захищеними від використання їх іноземними спеціальними службами для гібридних впливів на громадян, зокрема і поширення дезінформації. Але захищати їх треба, не допускаючи цього впливу, а не борючись лише з його наслідками [4].

Роль передбачуваного “уповноваженого”, який має боротися з дезінформацією зсередини репресивними методами не виправдана. Україна нічого не буде робити із гібридним впливом. Влада втратить імідж, а від дезінформації ні себе, ні людей не захистить.

Виявити дезінформатора завжди складно. Жодний уповноважений чи МКМС не зможе виявити реального агента ворожих спецслужб. Це сфера органів державної безпеки, а не інформаційників, і тим більше не медіапрацівників. Очевидно, що в законопроекті “йдеться про дотримання журналістських стандартів, а не про гібридні війни. Але журналістськими стандартами має займатися журналістська спільнота – тому вони і мають таку назву. Держава може карати за порушення законів.

Надскладним постає завдання визначати, що є дезінформацією, суб’єктивною думкою, наклепом, припущенням. Як і запропонований варіант поділу медійників на “справжніх” і “несправжніх”. Ця ідея схвалена ними. Однак все надто складно з правової точки зору.

“Професійним журналістом” буде тільки той, хто стане членом Асоціації професійних журналістів України (закон визначає аж до деталей, як вона утворюється та працює; хіба це про саморегулювання?) та отримає від Асоціації прес-карту. Всі інші будуть просто журналістами або “поширювачами масової інформації” (новий термін)”, – зазначила виконавча директорка Українського інституту медіа і комунікацій Д. Дуцик. Ці категорії медійників матимуть різні права, зокрема під час виконання журналістських обов’язків закон захищатиме лише “професійних журналістів”.

В історії нашого протистояння гібридним викликам в інформаційній війні вже напрацьована певна практика. В основному спроба протидіяти російському гібридному впливу зводиться до заборони російських телеканалів та соціальних мереж ці заходи не дієві. Відключення “рашаТБ” призвело до виникнення нової проблеми – наразі в Україні гібридна війна поглиблюється подекуди окремими нашими громадянами, які є провідниками кремлівського порядку.

“Як відомо, через захоплення в 2014 році комунікаційної інфраструктури – стратегічних веж, обладнання, українських частот – частина навіть не окупованої території залишилася без українського телебачення. За чотири роки – з 2015 по 2019 – були встановлені чотири нові передавачі в Донецькій, Луганській та Херсонській (біля Криму) областях, що було значною мірою символічним актом і не могло вирішити проблеми.

Втім, наприкінці минулого року в Національній раді з питань телебачення і радіомовлення анонсували просто таки стрибок із розширення технічних можливостей українського телевізійного мовлення на непідконтрольних Україні територіях – в рамках спільного проекту з Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) стартувало встановлення 11 нових цифрових передавачів [4].

Значна частина – 41,9 % – українців вважає, що створення телевізійного російськомовного каналу сприятиме інтеграції ОРДЛО та Криму. (Дані опитування Київського міжнародного інституту соціології, яке проводилося з 27 серпня по 23 вересня 2019 року) [4].

Пропозиція – новела до законопроекту “Про дезінформацію” щодо поділу журналістів за “індексами довіри/недовіри”, “уповноважений” – “наглядач” не очистить вітчизняний інформаційний простір від дезінформації, фейків, маніпуляції.

Справедливою є заувага: спеціальні інформаційні операції, зокрема і дезінформація – це сфера діяльності державних органів безпеки, а не журналістики.

Що ж пропонує законотворець? Чи все бачиться у змінах лише в негативному світлі?

Наприкінці 2019 року у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону про медіа. Це результат напрацювань міжнародних експертів, представників громадянського суспільства, регулятора. Таким чином українське законодавство за задумом має набути відповідальності аудіовізуальному законодавству Європейського Союзу та Європейської директиви про аудіовізуальні медіапослуги (AVMSD). Однак це все трансформувалося в медійний кодекс з метою кодифікації регулювання усіх типів медіа. На жаль, в Україні існує проблема інформаційного впливу Російської Федерації.

Збройна агресія, на жаль, триває, а свобода слова набуває своєрідного тлумачення. Упродовж 2014–2019 рр. держава до певної міри обмежила вплив російського контенту. Це відбулося на основі рішення суду про призупинення трансляції окремих російських каналів і прийняття Закону “Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформаційного телерадіопростору України. Так обмеження стосувалися окремих типів контенту за участю осіб із “чорного списку”, а також створених у державі-агресорі, що містять популяризацію або пропаганду органів держави-агресора та їхніх окремих дій, виправдовують чи визнають правомірною окупацію території України. На жаль, поволі цей Закон перестає діяти, що підтверджують телеканали, які “заходять” на український телемедіапростір.

До позитивних ознак Законопроекування “Про медіа” віднесемо обмеження, закріплені положення:

1. обмеження щодо ретрансляції медіа держави-агресора;
2. обмеження щодо структура власності та фінансування медіа під час збройної агресії;
3. обмеження щодо європейського та національного продукту;
4. обмеження щодо контенту в медіа.

Позитивно і те, що статтею 120 передбачається повноваження Нацради відмовляти в реєстрації іноземного лінійного медіа, що зареєстроване в державі-агресорі або якщо регулятором виявлено ознаки здійснення редакційного контролю щодо такого медіа фізичними або юридичними особами – резидентами держави-агресора чи скасовувати її протягом одного тижня з виявлення відомостей про зміну держави реєстрації медіа на державу-агресора або ж виявлення ознак здійснення редакційного контролю резидентами такої держави.

Ст. 121 “Про медіа” зберігається заборона бути суб’єктом у сфері медіа фізичним особам – громадянам держави-агресора та юридичним особам, в яких власником істотної участі, контролером чи бенефіціаром на будь-якому рівні володіння корпоративними правами є особа, яка є громадянином або резидентом держави-агресора чи юридична особа, зареєстрована в такій державі або з місцезнаходженням в такій державі. Новела стосується положення про те, що суб’єктом у сфері медіа в Україні не зможе бути юридична особа, яка отримує фінансування від фізичних осіб, які є громадянами держави-агресора (держави-окупанта), юридичних осіб, зареєстрованих в такій державі або з місцезнаходженням в такій державі.

Однак цю практику грошових вливань держави-агресора на редакційну політику медіа в Україні здолати без допомоги СБУ нелегко.

У проекті наголошується на неможливості позитивного висвітлення діяльності органів влади держави-агресора – відповідна інформація має подаватися за дотримання принципів об’єктивності та збалансованості. Під час агресії передбачено заборонити розповсюдження:

– матеріалів, що містять популяризацію або пропаганду органів держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), та їх окремих дій, що виправдовують чи визнають правомірною збройну агресію, анексію території України, порушення територіальної цілісності, суверенітету України, зокрема і публічне заперечення зазначених дій;

– недостовірних матеріалів щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором і (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі та ненависті або заклики до насильницької зміни територіальної цілісності чи конституційного ладу;

– програм та матеріалів (крім інформаційних та інформаційно-аналітичних), серед учасників яких є особи, внесені до Переліку осіб, які створюють загрозу національному медіа-простору України.

Це одна новела є спробою впровадити заборону на поширення дезінформації та спотворених наративів щодо збройної агресії зі сторони держави-агресора. Фактично заборона поширення будь-якої, а не лише недостовірної, інформації, що розпалює ворожнечу, існує як в чинному законодавстві, так і в міжнародному праві у вже згадуваній статті 20 МПГПП. Ця норма суттєво спростить діяльність Нацраді кваліфікацію ворожих діянь. Ця норма відповідає вимогам обмеження прав людини на підставі рішень ЄСПЛ: будь-які заклики до ворожнечі є такими, що суперечать цінностям ЄКПЛ, а тому не отримують захисту статтею 10 ЄКПЛ (справа Pavel Ivanov v Russia).

Висновки. Ми згадали у статті лише окремі позитивні й негативні особливості законопроектів, які будуть впливати (якщо за них буде проголосовано) на увесь процес функціонування інформаційної політики та національної безпеки через комунікацію, яка щонайменше визначає наше цивілізаційне майбутнє. Гібридні напади на нашу державу передбачають зміну цінностей, морального духу, свідомості, підпорядкованої імперським намірам.

Напрямок контролю за інформаційною безпекою має належати СБУ. Проте нововведення щодо “професійних журналістів” – членів Асоціації професійних журналістів і нечленів Асоціації з різними правами і неоднаковим правовим захистом – це не розв’язане питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова І., Баранова О., Дзюбань О. та ін. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері та основи інформаційної деліктології: монографія / за заг. ред. проф. К. Белякова. К.: КВІЦ, 2019. 344 с. 2. К. Беляков, Онопрієнко С., Шопіна І. Інформаційна культура в Україні: правовий вимір. К.: КВІЦ, 2018. 153 с. 3. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадське суспільство. Львів: Літопис, 2000. С. 5–11. 4. День. 2020. 31 січ. – 1 лют. 5. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Х.: Віват, 2015. 304 с. 6. Попович М. Філософія свободи / упор.: Л. Артнюк, Н. Вяткіна. Харків: Фоліо, 2018. 524 с. 7. Кушакова-Костицька Н. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія / наук. ред. М. В. Костицький. К.: Логос, 2019. 346 с. 8. Бондаренко К. Публічне адміністрування національно-безпековою сферою в Україні: теоретичні, правові та організаційні засади: монографія. Одеса, 2019. 406 с. 9. Музичук К. Демократичні основи судочинства (аспект інформаційних прав і свобод людини: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 528 с. 10. Семен Н. Поняття “інформаційна війна” в контексті соціальних комунікацій. Держава та регіони. Серія “Соціальні комунікації”. 2016. № 1 (25). С. 24. 11. Почепцов Г. Сучасні інформаційні війни. К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2015. 497 с.

REFERENCES

1. Aristova I., Baranova O., Dziuban O. ta in. *Yurydychna vidpovidalnist za pravoporushennia v informatsiinii sferi ta osnovy informatsiinoi deliktologii* [Legal liability for information offenses and the basics of information delictology]: monohrafiia / za zah. red. prof. K. Bieliakova. K.: KVITs, 2019. 344 p. 2. K. Bieliakov,

Onopriienko S., Shopina I. *Informatsiina kultura v Ukraini: pravovyi vymir* [Information culture in Ukraine: legal dimension.]. K.: KVITs, 2018. 153 p. 3. Habermas Yu. *Strukturni peretvorennia u sferi vidkrytosti. Doslidzhennia katehorii hromadske suspilstvo* [Structural transformations in the field of openness. Research on the category of public society. Lviv] Litopys, 2000. P. 5–11. 4. *Den* [Day]. 2020. 31 sich. – 1 liut. 5. Mahda Ye. *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty*. [Survive and Win] Kh.: Vivat, 2015. 304 p. 6. Popovych M. *Filosofiiia svobody* [Philosophy of freedom] / upor.: L. Artiuk, N. Viatkina. Kharkiv: Folio, 2018. 524 p. 7. Kushakova-Kostytska N. *Filosofsko-pravovi zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini* [Philosophical and Legal Foundations of Information Society Development in Ukraine]: monohrafiia / nauk. red. M. V. Kostytskyi. K.: Lohos, 2019. 346 p. 8. Bondarenko K. *Publichne administruvannia natsionalno-bezpekovoiiu sferoiiu v Ukraini: teoretychni, pravovi ta orhanizatsiini zasady* [Public administration of the national security sphere in Ukraine: theoretical, legal and organizational principles: monograph]: monohrafiia. Odesa, 2019. 406 p. 9. Muzychuk K. *Demokratychni osnovy sudochynstva (aspekt informatsiinykh prav i svobod liudyny* [Democratic foundations of justice (aspect of information rights and freedoms of man: monograph): monohrafiia. Lutsk: Vezha-Druk, 2019. 528 p. 10. Semen N. *Poniattia “informatsiina viina” v konteksti sotsialnykh komunikatsii. Derzhava ta rehiony. Seriiia “Sotsialni komunikatsii”* [The concept of “information war” in the context of social communications. State and regions. Series “Social Communications ”]. 2016. No. 1 (25). P. 24. 11. Pochentsov H. *Suchasni informatsiini viiny* [Modern Information Wars]. K.: Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”, 2015. 497 p.

Дата надходження: 10.01.2020 р.

Антонина Токарская

КАК ДОСТИЧЬ СОВЕРШЕНСТВА В КОММУНИКАЦИИ: К ВОПРОСАМ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В ИНФОРМАЦИОННОЙ СФЕРЕ

Статья репрезентирует законодательные проекты изменений к Закону о печатных средствах массовой информации, в частности Закона о медиа и закона о дезинформации. Схарактеризованы особенности современного этапа коммуникации и функционирования в ней информации и манипулирования ею с целью враждебного влияния на правосознание граждан. Указаны негативные последствия гибридной информационной войны. Изложены отдельные мысли к обсуждаемому законопроекту.

Ключевые слова: законодательный проект, медиа, дезинформация, манипулирование информацией, искаженная информация, общественное мнение.

Antonina Tokarska

Lviv Polytechnic National University
Professor of the Department of Theory,
History and Philosophy of Law Institute of Law,
Psychology and Innovative Education

HOW TO REACH COMMUNICATION: TO THE ISSUES FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOM IN THE INFORMATION SPHERE

The article presents legislative changes to the Law on the Print Media, including the Media Act and the Misinformation Act. The features of the modern stage of communication and functioning of information in it and manipulation of it with the purpose of hostile influence on the conscientiousness of the communicators are characterized. The harmful effects of the hybrid information war have been pointed out. Separate opinions have been expressed on the provisions of the bills under discussion.

Key words: legislative project, media, misinformation, information manipulation, misrepresentation, public opinion.